

Тема 9. Проблема людини у філософії (4 год.)

Специфіка філософського підходу до людини.

Субстанційно-соціальна концепція людини:

а) марксизм;

б) екзистенціалізм.

Натуралістична інтерпретація людини.

Релігійно-філософський підхід до сутності людини.

Функціональний підхід до сутності людини.

У підході до розуміння людини філософія, на відміну від науки має на меті розкрити **сутність людського буття та життєве призначення людини.**

Під природою людини розуміють стійкі, незмінні риси та загальні здатності, притаманні Homo sapiens:

- біологічні,
- психічні,
- соціальні.

Сутність людини є таким
якісним поєднанням цих рис, *які*
докорінно відрізняють її від
решти живих істот.

Класична філософія концентрує увагу на
відмінності людини від усіх інших
живих істот, яка й складає собою її
природу та сутність.

У філософії сформувалося два підходи до сутності людини: субстанційний та функціональний

- За субстанційним підходом, сутність людини доконечно, однозначно зумовлена біологічними, психічними або соціальними чинниками і *передуює їй існуванню*.
- Згідно з функціональним підходом, сутність людини **Не** передуює існуванню, а є **рольовою**, формується в процесі її життєдіяльності.

- У філософії Канта, Гегеля та Фейєрбаха проблема людини постала як суперечність між її **існуванням** – тобто *унікальним* буттям конкретного індивіда і **сутністю** – тобто *незмінною* основою, *спільною* для всіх людей, що відрізняє людину від інших живих істот.
- Цю суперечність філософи ХІХ століття розглядали як феномен **самовідчуження** людини: *сутність та існування мають протилежні, взаємовиключні виміри.*

Сутність людини постає як її (людини) **стала незмінна основа (субстанція)**, тому такий підхід ми розглядаємо як **субстанційний**.

Субстанцію людського буття різні напрями некласичної філософії розглядають по-різному, в залежності від її тлумачення можна виділити підходи:

- **Соціально-субстанційний** (марксизм, екзистенціалізм).
- **Натуралістично-субстанційний** (біхевіоризм, соціобіологія, психоаналіз).
- **Духовно-релігійний**.

Згідно з марксизмом, людина – це природна істота

- Від тварини її відрізняє те, що способом існування людини є діяльність - процес виробництва матеріальних благ, завдяки якому сформувалися мова, свідомість, соціальні зв'язки.

- У процесі виробництва люди взаємодіють з природою. Процес праці та виготовлення знарядь потребує постійного спілкування людей, поєднання їх зусиль, що сприяє *виникненню мови та збагаченню зв'язків між людьми*. Праця потребує *цілепокладання, переносу предметно-матеріальних дій у “внутрішній”, ідеальний план* з метою формування певного алгоритму діяльності, а все це разом стимулює *розвиток мислення та свідомості*. У процесі трудової діяльності кожна особа вступає в широку **систему суспільних взаємин** та спілкування, завдяки чому її індивідуальна життєдіяльність постає соціальною.
- Таким чином, предметно-практична діяльність і ті форми, в яких вона здійснюється, породжує **людину як соціальну істоту**, перетворюючи її життя в співдіяльність, співтворчість, співпереживання з іншими й для інших

Субстанцією людського буття в марксизмі постає **сукупність усіх суспільних взаємин, які зумовлені способом матеріального виробництва.** Таким чином, сутність людини виявляється **поза самою людиною,** а це зумовлює можливість її відчуження

Причиною відчуження людини К.Маркс вважав існування **приватної власності**, а шлях до повернення людині її сутності вбачав у знищенні приватної власності і утвердженні **комунізму**

По суті, уся філософія марксизму почалася і розвинулася як пошук відповіді на питання: як подолати відчуження людини, зробити її цілісною, гармонійною – щасливою. Маркс, за його власним переконанням, намагався створити теорію про те, як усіх людей раз і назавжди зробити щасливими, узгодити її інтереси та поведінку з інтересами суспільства. Логіка його теорії була така: приватна власність примушує людей боротися одне проти одного, робить їх егоїстами. Якщо приватну власність знищити і утвердити спільну,

су-спільну

власність, в усіх будуть спільні інтереси, люди стануть колективістами, це сприятиме небаченому розвитку суспільства і людини

ПРОТЕ

- Ми знаємо, що теорія Маркса була реалізована більшовиками в Радянському Союзі, і цей гігантський експеримент показав, що

суспільство, засноване на висунутих марксизмом засадах, виявилось нежиттєздатним.

Марксистська філософія людини абсолютизує (тобто неправомірно перебільшує) роль соціально-культурного оточення у формуванні особи й водночас недооцінює вплив природно-біологічних та психічних чинників на глибинну сутність людини.

Екзистенціалізм

у розумінні людини виходить **не з поняття сутності**, а з поняття **існування – екзистенції**. Екзистенція – це сутнісна самототожність людини і вираз її неповторності

Центр ваги переноситься із **зовнішньо-соціальних** факторів на **внутрішній світ особи**: на її суверенітет, самодіяльність і силу її духу.

Людина спочатку існує, з'являється у світі і тільки потім формує свою сутність. Усі речі мають своє призначення ще до того, як вони з'явилися у світі. І **лише людина, приходючи у світ, не має жодного призначення**: вона має сама знайти свій смисл буття. Лише тоді вона стає **соціальною особою**, причому такою, якою вона сама себе сконструює. Отже, **немає жодної наперед заданої сутності людини**. Вона є істотою, зорієнтованою в майбутнє, **своїм власним проектом**. Оскільки вона є тим, ким намагається бути, то сама і визначає своє майбутнє, проектує долю, а отже, і **відповідає** за те, ким стає.

У внутрішньому світі сутність людини існує як інтеріоризована соціальність (тобто така, що перетворилася із зовнішніх у внутрішні виміри людської особистості):

- ***свобода;***
- ***вибір;***
- ***відповідальність;***
- ***тривога.***

- Екзистенційна філософія розглядає людину як істоту, яка **приносить себе в жертву своєму призначенню**. Людина з усіма її чеснотами й вадами **не формується історією, а опиняється в ній як у своїй долі**. Проте вона лише тоді виконає своє призначення, коли зуміє **не сприйняти як цілевказівки для себе чинники зовнішнього примусу з боку суспільства**: невпевненість людей у майбутньому, відчуття тривоги, духовний застій, кризу історичного оптимізму та девальвацію прогресистських ідей, які переживало європейське суспільство у ХХ ст.

- Виник своєрідний феномен “недовіри” до історії, відчуття її нерозумності й абсурдності всього, що відбувається. Крах соціальних ідеалів призвів до виникнення в Європі тоталітарних режимів (сталінізму, фашизму, франкізму тощо). На думку представників екзистенціалізму, **призначення людини – протистяти абсурдові як «долі-ситуації»**

- У ХХ ст. була підірвана віра в усесилля людського розуму, у суспільний прогрес, у результаті чого людина опинилася в “життєвій пустелі”, позбавленій *абсолютних цінностей*, тобто тієї опори, яка могла б зробити її буття стабільним, осмисленим та змістовним. Втрата віри викликає “тугу за абсолютним”, за абсолютними цінностями, які становлять стрижень усього її життя та діяльності. Перед нею знову постає вічне питання: де шукати опору та сенс власного життя .
- Екзистенціалізм дає на це питання цілком однозначну відповідь: знайти абсолютне можна лише в самій людині, в її переживаннях, моральних установах і настроях, в її ціннісних орієнтаціях, тобто в усьому тому, що він називає екзистенцією.

Якщо історія для людини є
“долею-ситуацією”, в якій вона
опиняється всупереч власній
волі, то екзистенція – це
“доля-покликання”, якій
людина стоїчно
підпорядковується й за якою
йде.

Буття людини як “життєвий світ” у філософській антропології

- Філософія ХХ ст. розглядає людину як структурний елемент буття світу, її цікавить момент єдності людини та світу. Саме через явища, речі навколишнього світу людина реалізує своє призначення, формуючи навколо себе світ значущих для себе речей, ідей, людей. Нерозривна єдність людини та оточення стала предметом аналізу філософського напрямку ХХ ст. – **філософської антропології**.

- **Філософська антропологія** виникає наприкінці 20-х років ХХ ст. Антропологічний підхід, беручи людину “мірою всіх речей”, пояснює через людину як її власну природу, так і смисл та значення речей навколишнього світу.
- Філософська антропологія бере початки від філософії **М. Шелера**, котрий у роботі “Місце людини в Космосі” (1928 р.) доводить, що настала доконечна потреба в ґрунтовній науці про сутність людини, а власне – у філософській антропології.

- Складність у розумінні сутності людини зумовлена, за М. Шелером, особливим місцем людини в Космосі. Річ у тім, що людина водночас і належить до тваринного царства, і докорінно відрізняється від нього. Прагнучи врахувати цю дихотомію людини в з'ясуванні її сутності, М. Шелер виходить з більш загальної тези про біопсихічну сутність усього живого. Згідно з М. Шелером, межі психічного та органічного збігаються, а отже, про психічне, а конкретніше – про структурні щаблі психічного, можна говорити, починаючи з рівня рослини.

Біля витоків філософської антропології стоїть поряд з М. Шелером і **Г. Плеснер**.

- Філософська антропологія, на думку Г. Плеснера, має бути наукою, що досліджує людину як об'єкт і суб'єкт свого життя, тобто як таку, що сама для себе є предметом і центром свого існування, як **власну життєву цілість**. Отож, філософська антропологія має здійснювати аналіз на рівні людини як особи з усіма проявами її духовності (творчості, моральної відповідальності, релігійної відданості).

Ключовою ідеєю філософської антропології Г. Плеснера є його твердження про виняткове, особливе становище людини у світі саме завдяки її **ексцентричній** сутності

- Істотною рисою живого, на думку Г. Плеснера, є **позиційний характер існування**, створення життєвої цілості за допомогою відповідного життєвого оточення. У своїй життєвості організм відрізняється від тілесної речі позиційністю свого буття, що виявляє в трансцендуванні у двох напрямках: як покладання себе “через себе в окіл” і покладання “назустріч собі, у самого себе”. Іншими словами, живе самостверджує себе в межах, покладених ним самим.

- Людина, на відміну від тварини, є об'єктом свого існування, усвідомлює це, а отже, переживає себе як окрему самість, а тому **здатна виходити за свої межі**. Попри те, що людина, здавалося б, так само, як і тварина, живе в “тут-і-тепер”, людина дистанціює себе від самої себе, вирізняючи себе для себе, тобто здатна рефлексувати відносно себе. Це дозволяє їй переживати безпосередність своїх дій, свої поривання і чини. Віддаючи свою свободу, вона водночас невідривна від існування в “тут-і-тепер”.
- Духовний елемент підносить людину над біологією її власного життя, він протистоїть їй і не може бути виведений зі щаблів органічного розвитку. Така особливість людського життя робить його **ексцентричним**, на відміну від **центричного** життя тварини. У зв'язку з цим людина більше перебуває не в “тут-і-тепер”, а “поза” ним, поза самим собою, навіть поза просторово-часовими рямцями власного існування.

- Людина як ексцентрична неврівноважена істота повинна сама себе врівноважувати. Вона досягає врівноваженості за допомогою своєї предметної культурної діяльності. Завдяки своїм чинам, які, по суті, є творенням предметів культури, людина досягає врівноваженості, якої їй бракує від природи. Але людина не досягає цим сталої врівноваженості і тому змушена знову й знову звертатися до предметно-культурної діяльності. Цей безперервний предметно-культурний процес і є історією, яку людина по собі лишає. За Г. Плеснером, субстанційний підхід до розуміння людини не ефективний, бо людина за своєю сутністю неосяжна. Людину слід розуміти як безперервну творчість і самотворчість, а також джерело та осердя цієї творчості.

